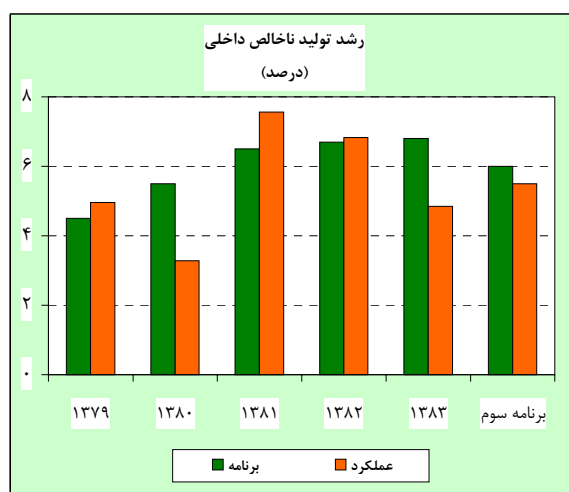

فصل سوم

تولید و هزینه ناخالص داخلی

الف- سال ۱۳۸۳

اقتصاد ایران در آخرین سال اجرای برنامه سوم توسعه با کاهش نرخ رشد تولید ناخالص داخلی روبرو گردید. با توجه به عملکرد موفق بخشهای مختلف اقتصاد در سالهای ۱۳۸۱ و ۱۳۸۲ که به ترتیب منجر به نرخهای رشد ۷/۶ و ۶/۸ درصدی گردید، انتظار می‌رفت که این روند در سال ۱۳۸۳ نیز تداوم یابد. اما به دلیل افت محسوس نرخ رشد ارزش افزوده فعالیتهای نفت و کشاورزی و نیز رکود فراگیر در فعالیتهای ساختمانی، که منجر به کاهش شدید قدر مطلق ارزش افزوده آن گردید، علی‌رغم ادامه روند شتابان فعالیتهای صنعتی، در نهایت نرخ رشد اقتصادی در حد ۴/۸ درصد متوقف شد. در نتیجه، در مقایسه با نرخ رشد هدف در برنامه سوم توسعه برای سال ۱۳۸۳ (۶/۸ درصد) و همچنین میانگین نرخ رشد هدف‌گذاری شده در این برنامه (۶ درصد) برآوردها حاکی از عدم تحقق اهداف رشد اقتصادی برنامه مذکور می‌باشد.

کاهش نرخ رشد ارزش افزوده گروه نفت و کشاورزی به مشکلات دیرپایی که هر یک از این دو فعالیت با آن روبرو هستند باز می‌گردد. بخش عمده‌ای از این مشکلات شامل ضرورت هرچه بیشتر سرمایه‌گذاریهای جایگزین و جدید در صنایع نفت و تأثیرپذیری سطح فعالیتهای کشاورزی از اوضاع جوی و آب و هوایی است. همانگونه که اشاره شد یکی از فعالیت‌هایی که در سال ۱۳۸۳ با افت شدید روبرو گردید، مجموعه فعالیتهای ساختمانی بود. شایان ذکر است که در سال مورد بررسی، برخلاف سال ۱۳۸۲ که تنها فعالیتهای ساختمانی بخش خصوصی با رکود مواجه بود، بخش دولتی نیز به علت مشکلات بودجه‌ای، نرخ رشد منفی در تولیدات ساختمانی را تجربه نمود.

تولید ناخالص داخلی

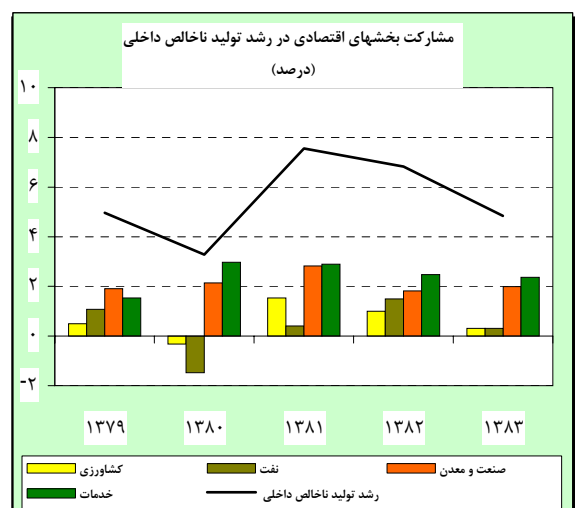
بر اساس برآوردهای مقدماتی در سال ۱۳۸۳ تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های ثابت ۱۳۷۶ با رشدی معادل ۴/۸ درصد به ۳۹۸۲۳۴ میلیارد ریال بالغ گردید. در سال مورد بررسی گروه صنایع و معادن با ۸/۴ درصد، خدمات ۴/۶ درصد، نفت ۲/۶ درصد و گروه کشاورزی با ۲/۲ درصد رشد همراه بوده است. سهم گروههای فوق‌الذکر در تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری در سال مورد بررسی نیز به ترتیب معادل ۱۷/۷، ۴۸/۲، ۲۵/۰ و ۱۱/۲ درصد می‌باشد.

گروه کشاورزی

بر اساس برآوردهای مقدماتی، ارزش افزوده گروه کشاورزی در سال ۱۳۸۳ به قیمتهای ثابت سال ۱۳۷۶، با دارا بودن نرخ رشدی برابر ۲/۲ درصد به ۵۴۵۲۱ میلیارد ریال بالغ گردید، که در مقایسه با رشد ۷/۱ درصدی آن در سال ۱۳۸۲، افت محسوسی را نشان می‌دهد. سهم ارزش افزوده گروه مذکور از تولید ناخالص داخلی به قیمتهای جاری نیز با کاهش ناچیزی نسبت به سال قبل در سطح ۱۱/۲ درصد باقی ماند.

کاهش نرخ رشد سال ۱۳۸۳ محصولات زراعی و باغی را می‌توان در کاهش میزان نزولات جوی (نسبت به سال قبل در برخی از مناطق) و سرمازدگی محصولات باغی در بهار سال مورد بررسی جستجو نمود. از آنجا که ارزش افزوده این محصولات سهمی بالغ بر ۶۵/۸ درصد از ارزش افزوده گروه کشاورزی را تشکیل می‌دهد، در تعیین نرخ رشد گروه مذکور نیز از سهم بالایی برخوردار می‌باشد. بخش دامپروری نیز که با ۲۷/۱ درصد، سهم مهمی از ارزش افزوده گروه کشاورزی را به خود اختصاص داده، با رشد ۴/۶ درصدی در سال ۱۳۸۳، تا حدی توانست افت بخشهای زراعت و باغبانی را جبران نماید. در مجموع می‌توان گفت که علی‌رغم ادامه سیاستهای حمایتی از فعالیتهای کشاورزی، درجه آسیب‌پذیری محصولات کشاورزی از عوامل محیطی، نظیر وضعیت آب و هوا، همچنان به عنوان عامل تاثیرگذار و مهم در ساختار تولید کشاورزی، از نقش تعیین‌کننده‌ای برخوردار می‌باشد.

گروه نفت و گاز

در سال ۱۳۸۳، گروه نفت با کاهش نرخ رشد روبرو گردید که علت اصلی آن کاهش نرخ رشد استخراج نفت خام بوده است. با روند کاهشی رشد استخراج نفت خام و نیز کاهش فرآورده‌های نفتی تولید شده در داخل کشور، ارزش افزوده گروه نفت در سال ۱۳۸۳ به قیمتهای ثابت سال ۱۳۷۶ معادل ۴۵۸۷۱ میلیارد ریال بود که نسبت به سال ۱۳۸۲، ۲/۶ درصد رشد داشته است. این رقم در مقایسه با میزان رشد در سال ۱۳۸۲ (۱۳/۴ درصد) کاهش قابل‌ملاحظه‌ای را نشان می‌دهد. با توجه به اینکه حفظ سطح فعلی تولید در بخش استخراج نفت خام نیازمند

سرمایه‌گذاریهای جایگزین می‌باشد، در نتیجه، افزایش ظرفیتهای بالفعل سطوح سرمایه‌گذاری، نیازمند جهش قابل‌ملاحظه‌ای خواهد بود. با توجه به اینکه هم‌اکنون استخراج نفت در کشور در سطح بالایی از ظرفیت بالفعل انجام می‌شود، لذا عدم تحقق سرمایه‌گذاریهای جدید، موجب تداوم روند نزولی نرخ رشد، به‌ویژه در بخش استخراج خواهد شد.

گروه صنایع و معادن

در سال مورد بررسی ارزش افزوده گروه صنایع و معادن به قیمتهای ثابت سال ۱۳۷۶ از رشدی معادل ۸/۴ درصد برخوردار گردید. عملکرد این گروه به‌علت افزایش نسبی این نرخ در مقایسه با رشد ۷/۸ درصدی آن در سال ۱۳۸۲ بر افزایش نرخ رشد عمومی اقتصاد موثر بوده است. ارزش افزوده بخشهای صنعت، معدن و آب و برق و گاز به قیمتهای ثابت سال ۱۳۷۶ به ترتیب ۱۲/۰، ۸/۸ و ۹/۵ درصد افزایش یافت. براساس گزارش وزارت صنایع و معادن در سال ۱۳۸۳، رشد نسبی بخش صنعت را می‌توان در افزایش تولید کالاهای شاخصی همچون خودروی سواری، شمش آلومینیوم، فولاد خام، سیمان و محصولات پتروشیمی جستجو نمود. نرخ رشد کالاهای مذکور در سال ۱۳۸۳ به ترتیب ۱۹/۸، ۱۷/۳، ۱۲/۵، ۸/۱ و ۷/۹ درصد بود.

براساس ارقام مقدماتی، ارزش افزوده بخش ساختمان در سال ۱۳۸۳ به قیمت‌های ثابت ۱۳۷۶ با کاهش ۴/۱ درصدی نسبت به سال قبل به ۱۷۹۳۴ میلیارد ریال محدود گردید. براساس نتایج مقدماتی آمار فعالیتهای ساختمانی بخش خصوصی، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در مناطق شهری در این سال از رشدی معادل ۲۳/۷ درصد به قیمت‌های جاری برخوردار گردید، که با توجه به رشد شاخصهای قیمتی متناظر با بخش ساختمان (خدمات ساختمانی و مصالح ساختمانی) که به ترتیب معادل ۲۵/۸ و ۲۳/۹ درصد افزایش یافته‌اند، نرخ رشد واقعی سرمایه‌گذاری خصوصی شهری با ۰/۵ درصد کاهش مواجه شده است.

در سال ۱۳۸۳، نرخ رشد سرمایه‌گذاری در ساختمانهای دولتی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶، به میزان ۶/۵ درصد کاهش یافت که در کاهش ارزش افزوده ساختمانهای دولتی منعکس می‌گردد. علت این امر را باید در کاهش پرداختهای عمرانی دولت بابت فعالیتهای ساختمانی و عدم تحقق بودجه مصوب سال مورد بررسی جستجو نمود.

گروه خدمات

گروه خدمات که بیشترین سهم از تولید ناخالص داخلی را هر ساله به خود اختصاص می‌دهد، همچون سال گذشته رشد ملایمی را تجربه نمود. براساس برآوردهای مقدماتی ارزش افزوده گروه خدمات در سال ۱۳۸۳ با سهمی معادل ۴۸/۲ درصد از تولید ناخالص داخلی، از رشدی معادل ۴/۶ درصد به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ برخوردار بود. در این گروه سهم بخشهای بازرگانی، رستوران و هتلداری معادل ۱۱/۶ درصد، حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات معادل ۷/۳ درصد، خدمات موسسات پولی و مالی معادل ۳/۶ درصد و خدمات مستغلات و خدمات حرفه‌ای و تخصصی ۱۲/۶ درصد از تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری بوده است. سهم بخش‌های خدمات عمومی و خدمات اجتماعی، شخصی و خانگی نیز بدون تغییر قابل توجه نسبت به سال قبل به ترتیب در سطح ۱۰/۴ و ۲/۷ درصد حفظ گردید. در این سال بخش‌های مذکور به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ به ترتیب از رشدی معادل ۶/۶، ۵/۳، ۱۲/۴، ۲/۲، ۲/۱ و ۶/۱ درصد نسبت به سال قبل برخوردار بودند.

هزینه ناخالص داخلی

براساس محاسبات مقدماتی در سال ۱۳۸۳، رشد هزینه ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ معادل ۵/۱ درصد بوده است. بررسی اجزای تشکیل دهنده هزینه ناخالص داخلی در سال مورد بررسی نشان می‌دهد که هزینه‌های مصرفی خصوصی بالاترین سهم معادل ۴۵/۵ درصد از هزینه ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری را دارا بوده و با رشدی معادل ۸/۶ درصد به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ به ۲۲۱۲۷۳ میلیارد ریال بالغ گردید.

در این سال هزینه‌های مصرفی دولتی، شامل وزارتخانه‌ها و مؤسسات وابسته، شهرداری‌ها و سازمان تامین اجتماعی سهمی معادل ۱۱/۴ درصد از هزینه ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری را به خود اختصاص داده و با رشدی معادل ۱/۳ درصد به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ به ۴۴۴۶۸ میلیارد ریال رسیده است.

از دیگر اجزای عمده هزینه ناخالص داخلی کشور در سال ۱۳۸۳، تشکیل سرمایه ثابت ناخالص است که با دارا بودن سهمی معادل ۲۸/۶ درصد از هزینه ناخالص داخلی از رشدی معادل ۷/۰ درصد به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ برخوردار بوده و به ۱۴۴۳۵۹ میلیارد ریال بالغ گردید. در این سال تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در ماشین‌آلات در بخش خصوصی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ از رشد مثبت ۱۷/۶ درصدی برخوردار بود، ولی در بخش دولتی با روندی نزولی، کاهش ۲/۵ درصدی را تجربه کرده است. تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در ساختمان در دو بخش خصوصی و دولتی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ به ترتیب معادل ۰/۱ و ۶/۵ درصد افزایش و کاهش داشت. در مجموع تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در بخش ساختمان به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ با کاهشی معادل ۳/۵ درصد به ۵۲۴۲۵ میلیارد ریال تنزل یافته است.

در سال ۱۳۸۳ واردات کالاها و خدمات به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ از رشد ۱۳/۹ درصدی برخوردار بود ولی صادرات کالاها و خدمات کاهشی معادل ۰/۸ درصد را تجربه نمود که این امر موجب آن شد تا خالص صادرات کالاها و

خدمات به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ معادل ۲۵۳۷۶ میلیارد ریال کسری داشته باشد. بدین ترتیب در سال ۱۳۸۳، هزینه ناخالص داخلی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ با رشدی معادل ۵/۱ درصد به ۴۰۴۳۳۴ میلیارد ریال بالغ گردید. با احتساب نتیجه رابطه مبادله بازرگانی، خالص درآمد عوامل تولید از خارج و کسر استهلاک سرمایه‌های ثابت و خالص مالیات‌های غیرمستقیم، درآمد ملی کشور نیز به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ به ۳۷۳۵۰۶ میلیارد ریال افزایش گردید که در مقایسه با سال ۱۳۸۲ از رشدی معادل ۹/۵ درصد برخوردار بوده است. افزایش قیمت نفت و بهبود وضعیت تراز پرداخت‌های کشور که در افزایش قابل توجه نتیجه رابطه مبادله بازرگانی منعکس شده است از علل عمده رشد بالای درآمد ملی کشور می‌باشد. به عبارت دیگر اگر چه وضعیت رشد تولید ناخالص داخلی کشور در سال مورد بررسی قابل توجه نبوده، رشد بالای درآمد ملی موجب ارتقای سطح رفاه عمومی گردیده است. این واقعیت در ارقام مربوط به درآمد سرانه نیز منعکس است، چنان که در سال مذکور درآمد سرانه کشور به قیمت‌های جاری و ثابت سال ۱۳۷۶ به ترتیب با رشدی معادل ۲۵/۳ و ۷/۹ درصد نسبت به سال ۱۳۸۲ به ترتیب به ۱۷۷۹۵ و ۵۵۱۸ هزار ریال بالغ گردید.

ب- دوره برنامه سوم

برنامه سوم توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور، نسبت به دو برنامه قبلی تفاوت‌های عمده‌ای دارد. برنامه اول و دوم توسعه، به‌طور عمده براساس نیازهای داخلی کشور پس از جنگ و بهره‌برداری از ظرفیت‌های بلا استفاده موجود (به‌خصوص در برنامه اول) و همچنین خارج شدن از اقتصاد دولتی تهیه و تدوین گردیده بود. در حالی که برنامه سوم براساس ضرورت‌ها و چالش‌های اساسی کشور در سال‌های آتی برنامه، نظیر جوانی جمعیت، افزایش سطح اشتغال، افزایش میزان رشد اقتصادی، کاهش تصدی‌های دولت (خصوصی سازی)، توسعه منابع انسانی و همچنین توسعه فناوری و بهره‌مندی از منابع و امکانات کشور تدوین گردید.

در برنامه سوم توسعه، هدف رشد اقتصادی ۶ درصدی در حد بالاتری نسبت به برنامه دوم قرار گرفت. عملکرد ونتایج این برنامه نسبت به برنامه دوم نشان دهنده دستاوردهای امید بخشی در طول برنامه سوم توسعه است. افزایش نرخ رشد اقتصادی به میزان ۵/۵ درصد نسبت به نرخ رشد ۳/۲ درصدی در برنامه دوم، افزایش نرخ رشد سرمایه‌گذاری به ۹/۵ درصد نسبت به نرخ رشد ۸/۰ درصدی در برنامه دوم، کاهش متوسط نرخ تورم از ۲۵/۱ درصد در طول برنامه دوم به ۱۴/۱ درصد در برنامه سوم، افزایش قابل توجه متوسط قیمت نفت خام در بازارهای جهانی و به تبع آن افزایش درآمدهای ارزی کشور، ایجاد حساب ذخیره ارزی، افزایش قابل توجه ذخایر خارجی بانک مرکزی، بهبود وضعیت تراز پرداخت‌های کشور در حوزه تجارت خارجی، بهبود سطح پس انداز ناخالص ملی و یکسان‌سازی نرخ ارز همگی نشان‌دهنده موفقیت نسبی این برنامه می‌باشد.

در طی سال‌های برنامه سوم توسعه، به‌جز سال‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۸۳ اهداف کمی رشد تقریباً "تحقق یافته‌اند. در این بین رشد ارزش افزوده گروه صنایع و معادن به ۹/۷ درصد رسید که در مقایسه با نرخ رشد پیش‌بینی شده در برنامه (۸/۱ درصد) نشان از موفقیت نسبی این گروه نسبت به سایر گروه‌های اقتصادی دارد. در مقابل، عملکرد بخش ساختمان با نرخ رشد ۵/۰ درصدی حاکی از عدم تحقق نرخ رشد هدف‌گذاری شده (۹/۹ درصد) طی برنامه سوم توسعه بوده است. در بخش کشاورزی نرخ رشد واقعی (۴/۳ درصد) به میزان ۰/۸ واحد درصد کمتر از نرخ رشد هدف (۵/۱ درصد) تحقق یافته است.

همچنین مقایسه ارقام پیش‌بینی شده در برنامه سوم توسعه با متوسط رشد هزینه‌های مصرفی خصوصی و دولتی نشان دهنده تحقق بیشتر تقاضا در جامعه است. هزینه‌های مصرفی خصوصی به تبع افزایش درآمد ملی از نرخ رشدی معادل ۷/۴ درصد برخوردار بود که نسبت به رشد پیش‌بینی شده در برنامه سوم توسعه، ۳/۹ واحد درصد بیشتر است. عدم تحقق اهداف تعدیل نیروی انسانی کارکنان دستگاه‌های دولتی و افزایش هزینه‌های جاری دولت از جمله دلایل مهم فزونی متوسط

نرخ رشد هزینه‌های مصرفی دولت (۳/۷ درصد) نسبت به متوسط نرخ رشد مورد پیش‌بینی در برنامه (۲/۵ درصد) به‌شمار می‌آیند. همچنین نرخ رشد ۹/۵ درصدی تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و فزونی آن نسبت به نرخ رشد هدف گذاری شده (۷/۱ درصد) ناشی از افزایش سرمایه‌گذاری در بخش ساختمان طی سالهای اولیه برنامه به‌ویژه در بخش خصوصی و نیز رشد قابل توجه تشکیل سرمایه در ماشین‌آلات طی سالهای برنامه سوم توسعه بوده است.

عملکرد تولید و هزینه در بخشهای مختلف اقتصادی

(به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶)

(متوسط رشد - درصد)

هدف	برنامه سوم (۱۳۷۹-۸۳)		عملکرد برنامه دوم		کشاورزی
	عملکرد	هدف	۱۳۷۴-۷۸	۱۳۶۸-۷۲	
	۴/۳	۵/۱	۲/۱	۶/۴	
	۳/۰	۲/۲	-۱/۳	۸/۹	نفت
	۹/۷	۸/۱	۵/۱	۱۰/۰	صنایع و معادن
	۵/۰	۹/۹	۱/۴	۱۲/۳	ساختمان
	۴/۶	۶/۲	۴/۲	۶/۵	خدمات
	۵/۵	۶/۰	۳/۲	۷/۴	تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه
	۷/۴	۳/۵	۳/۱	۴/۴	هزینه‌های مصرفی خصوصی
	۳/۷	۲/۵	-۲/۲	۴/۶	هزینه‌های مصرفی دولتی
	۹/۵	۷/۱	۸/۰	۹/۲	تشکیل سرمایه ثابت ناخالص